

Referanser:

Arkivsak: 23/00683-5

Prosess for videre arbeid med sannhet og forsoning

Sammendrag

Kommisjonen mener det hviler et stort ansvar på kirken med sin rolle i fornorskingen til å bidra til videre forsoning.

Kommisjonsrapporten

1. juni ble rapporten fra Sannhets- og forsoningskommisjonen (heretter Kommisjonen) overlevert til Stortinget. Kommisjonen har gransket fornorskingspolitikken overfor samer, kvener/norskfinner (heretter kvener) og skogfinner. Mandatet var å gjennomgå historien, se på ettervirkninger av politikken og foreslå tiltak som kan bidra til tillitsbygging og forsoning.

Forsoningsarbeid er en langvarig prosess, og et stoppested på veien er **Kirkemøtet i april 2024**. Møtet vil bli orientert om Kommisjonens rapport og kirkens forsoningsarbeid fram til nå, og kan så identifisere *tematikk* som kirken må arbeide videre med på forsoningens vei. I etterkant av møtet vil Kirkerådet kunne konkretisere *tiltak* og trolig også komme tilbake til Kirkemøtet igjen i 2025 med en sak som følger opp arbeidet i Arbeidsgruppe for kvensk kirkeliv og Samisk utvalg. Begge disse skal levere rapporter innen utgangen av 2023. Det pågår også samtaler med skogfinske miljøer. Det blir for knapp tid å inkludere alt dette i saken til Kirkemøtet i april.

Dette saksdokumentet skisserer et mulig innhold i en sak til Kirkemøtet i 2024. **Kirkerådet bes om å gi innspill til innretningen av kirkemøtesaken.** Rådet vil få saken tilbake i desember, da i form av et ferdig forslag til Kirkemøtesak. Da vil også innspill fra Ungdommens kirkemøte, Samisk kirkeråd, Mellomkirkelig råd og Bispemøtet være innarbeidet.

Denne saken kan sees i sammenheng med Nasjonaljubileet 2030 og KR-sak 71/23 «Videre arbeid med kirkens immaterielle kulturarv». Begge handler om kirkens medvirkning i samfunnsutviklingen. Kirkens forhold til minoriteter og kulturelt mangfold er et helt nødvendig perspektiv i dette.

Saksorienteringen er disponert ut fra et mulig innhold i Kirkemøtesaken:

1. Innledning: avgrensning og begrepsbruk
2. Kommisjonens rapport: vekt på motiver for fornorskingspolitikken og forsoningstiltak
3. Kirkens rolle i fornorskingen – kort oppsummert
Respons på kommisjonsrapporten så lang
4. Kirkens forsoningsarbeid og oppfølgingstema
5. Oppsummering

Samisk Kirkeråds hørings svar til Sametinget er vedlagt denne saken.

Det foreslås to vedlegg til Kirkemøtesaken som bakgrunn for Kirkemøtets behandling (vedlegges saken til Kirkerådet i desember):

- Oppsummering av kommisjonsrapportens omtale av kirkens rolle i fornorskingspolitikken
- Redegjørelse for kirkens tidligere og pågående forsoningsarbeid

Forslag til vedtak

1. Kirkerådet ber om at det forberedes en sak til Kirkemøtet i 2024 om kirkens oppfølging av Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport, ut fra de føringer som ligger i saksdokumentet og som ble gitt i møtet.
2. Kirkerådet ber om at medlemmer av de nye bispedømmerådene tilbys E-læringskurset om sannhet og forsoning før Kirkemøtet i april 2024.

Saksorientering

1. Innledning

1. juni ble rapporten fra Sannhets- og forsoningskommisjonen overlevert til Stortinget.¹ Den norske kirke var en av aktørene som ba Stortinget om å opprette en slik kommisjon. Mandatet var å gå igjennom historien, identifisere ettervirkninger av politikken og å foreslå tiltak som kan bidra til forsoning. Kommisjonen beskriver grundig hvordan samer, kvener og skogfinner ble fratatt sine språk, kulturer og tradisjonelle næringsveier i en tvunget tilpasning til majoritetssamfunnet. Dette førte til grov urett, undertrykkelse, hardhendt assimilering og kolonialisering. Det innebar ikke bare tap av næringsgrunnlaget, men også av identitet og fysisk og psykisk helse.

Konsekvensene av fornorskingspolitikken er fortsatt merkbar, hos enkeltpersoner, i familier, lokalsamfunn, men også i fellesskapet innen og mellom de ulike minoritetsgruppene. Også i hele storsamfunnet gir dette seg utslag i manglende tillitt og fortsatt diskriminering. Kommisjonen foreslår noen konkrete tiltak som kan bidra til gjenoppbygging av tillitt og forsoning, gruppert i fem pilar: kunnskap og formidling, språk, kultur, forebygging av konflikter og implementering av regelverk

¹ [Sannhets- og forsoningskommisjonen - sluttrapport \(stortinget.no\)](https://www.stortinget.no/~/media/2023/06/14/sannhets-og-forsoningskommisjonen-sluttrapport)

Det er viktig å være klar over at flere minoritetsgrupper ble utsatt for tvungen tilpasning til majoritetssamfunnet og utsatt for grov urett. Det dreier seg om jøder, romer og romanifolket, som sammen med kvener og skogfinner, har fått status som nasjonale minoriteter. Men det gjaldt også dissenterne og andre som på ulike måter skilte seg ut fra majoriteten.

Rapporten bruker begreper som «samer», «kvener» og «skogfinner» med tilsvarende adjektiver. Dette må forstås som en pragmatisk språklig forenkling, og ikke tas til inntekt for en generalisering av gruppene. Det er selvsagt et stort mangfold innenfor hver av disse gruppene, både når det gjelder geografi, språk, kultur, næringsveier og erfaringer med fornorskningspolitikken.

Det er nyttig å skille mellom «fornorsking» og «fornorskingspolitikk». Det første dreier seg om den generelle samfunnsutviklingen med nasjonsbygging, urbanisering, industrialisering og etablering av et moderne, demokratisk velferdssamfunn. Denne utviklingen ble alle i Norge berørt av.² Fornorskingspolitikken, som startet rundt 1850, var en politisk vedtatt strategi for å fremme og beskytte en enhetlig nasjonalstat. Politikken ble avvirket for samers del rundt 1960, men for kvener og skogfinner varte den et par tiår lenger. Norges anerkjennelse av folkerettslige forpliktelser av urfolks og minoriteters rettigheter satte en juridisk stopp for politikken, men det betød ikke at rettighetene fullt ut ble innfridd.

Rapporten bruker begrepene «kirke» og «Den norske kirke» også om perioden hvor kirken ikke var noen selvstendig størrelse, men en del av statens styringsapparat og religionsvesen. Når denne perioden slutter kan diskuteres. Første gang «Den norske kirke» dukker opp i en lovtekst er i 1926. Formelt skilt fra staten ble kirken først i 2017. Rapporten er mer presis når den viser til navngitte prester, biskoper og representanter for menigheter og misjonsorganisasjoner. Da kommer også nyanser i «kirkens» holdning til fornorskningspolitikken bedre fram.

2. Fornorskingspolitikken

Hvorfor fornorskingspolitikk?

Det lå ulike motiver og drivere bak fornorskingspolitikken. Veldig forenklet kan de beskrives slik:

Nasjonalisme og statsbygging

1800-tallet var nasjonalismens århundre med dannelsen av nye nasjonalstater i Europa. I Norge var man inspirert av tysk romantikk og nasjonalisme som vektla felles språk, kultur og religion som limet som bandt folket sammen i en homogen nasjonalstat. I de lutherske områdene bidro statskirkeordningen til å gi kirken religiøst hegemoni. I Norge ble unionen med Danmark oppløst i 1814, og den nye staten var på leting etter sin identitet. «Norsk» språk og kultur ble virkemidler i nasjonsbyggingen, og skolen og kirken var sentrale instrumenter for staten. Minoritetsgrupper som ikke passet inn i «det norske» ble tvangsassimilert.

Misjon, sivilisering og rasisme

Alt fra kristningen av Norge ble kirken et redskap for kongen og statens «sivilisering» av befolkningen. Etter reformasjonen, og særlig under ortodoksien på 1600-tallet, tiltok kirken seg monopol på å definere sann tro og rett levesett. På 1700-tallet startet misjon overfor samene. De skulle nå, i enda sterkere grad enn før,

² Aslak Syses særmerknad i rapporten er interessant i denne sammenheng

innordne seg kirkens lære og legge fra seg tradisjonell kultur og spiritualitet, som kirkens menn så på som vranglære og djevelsk overtro.

Allerede fra 1600-tallet begynte ideen om at menneskeheten er delt inn i raser. Mot slutten av 1800-tallet vokste det fram en rasevitenskap som rangerte ulike folkegrupper i en utviklingspyramide. Dette gav grobunn til forestillinger om at samer og andre folk var «tilbakestående» og best tjent med å raskest mulig bli innlemmet i det «moderne» samfunnet. Sivilisering og rasetenkning gav en ideologisk begrunnelse også for imperialismen og misjon i det man anså som «mindre utviklede» deler av verden. Datidens intensjon var god, men var bygd på løgn og uvitenhet og resultatet ble katastrofalt. Rasismen har fulgt med videre helt til i dag.

Sikkerhetspolitikk

Grensene i Nord-Norge ble ikke endelig fastsatt før på 1800-tallet, og de måtte sikres ved å utplassere «lojale» nordmenn. Finland var en del av Sverige fram til 1809, og senere av Russland fram til 1917. Rundt 1905 og oppløsningen av unionen med Sverige, og senere i mellomkrigstida, ble sikkerhetspolitikk brukt som argument for fornorskingspolitikken i Finnmark og Troms. Kvenene utgjorde en «finsk fare» fordi man var usikker på om deres lojalitet gikk til Norge eller Finland. Dette bidro til overvåkning av kvener, noe også kirken deltok i.

Kolonisering og naturressurser

Fornorskingspolitikken innebar kolonisering av jorda som samer og kvener hadde brukt i århundrer. Industrialisering, nye driftsformer innen fiske og jordbruk, gruvedrift og kraftutbygging innskrenket deres landområder og rettigheter. Ulike oppfatninger om kollektiv bruksrett og individuell eiendomsrett lå bak mange konflikter. Staten oppmuntret nordmenn lenger sør i landet, hvor det var økende befolkning og press på ressursene, til å slå seg til i Nord-Norge, og de ble hjulpet til å få jord. Problemet var at det allerede bodde folk i disse områdene som brukte jorda.

Kommisjonsrapporten gir en grundig gjennomgang av disse motivene og hvordan de ble omsatt til konkret politikk i tidsperioden fra 1850 til 1960/80. Kjennskap til årsaker og motivasjon for fornorskningen kan hjelpe til med å forstå kirkens medvirkning. Det er viktig å være klar over at under hele fornorskingsperioden var det motstand mot statens politikk, også innen kirken. Motstanden ble etter hvert organisert i ulike foreninger, i nyere tid også i demokratiske organer. Dette skjedde parallelt med at et juridisk vern om urfolk og nasjonale minoriteters rettigheter ble tatt inn i norsk lov.

Oppgjør og forsoning

Kommisjonen har lagt et godt grunnlag i sin omfattende rapport for et oppgjør med fornorskingspolitikken. Rapporten retter et særlig søkelys mot språk og skolepolitikk. Å frarøve noen morsmålet er et grovt angrep på identitet og kulturell tilhørighet. Å tvinge barn til å bruke norsk språk med den hensikt å få dem til å glemme og fornekte sin opprinnelse, har påført mange sår, skam og uhelse. For kirken er skolen særlig viktig, noe som beskrives nærmere i avsnitt 4. Rapporten slår videre fast at det ble begått grov urett når man fratok folk deres tradisjonelle livsgrunnlag og næringer. Rapporten får godt fram at næringer, særlig reindriften, og menneskets tilhørighet i naturen, umulig kan skilles fra immateriell kultur og religion.

Kommisjon har fått kritikk for å vektlegge *tradisjonelle samiske* næringer og kulturuttrykk. Samer og kvener som levde i urbaniserte strøk og som deltok i hele bredden av nærings- og samfunnslivet, nevntes knapt. Det savnes også *unge*

stemmer, det store flertallet av fortellinger som kommisjonen samlet inn, er fra eldre mennesker. Rapporten har en hovedvekt på samer, noe mindre om kvener og lite om skogfinner.³

Rapporten bærer preg av kommisjonens tidsnød i slutten av arbeidet, og omtalen av forsoningsprosesser og tiltak er relativt kortfattet. Kommisjonen legger avgjørende vekt på kunnskapsinnhenting, både hos de direkte berørte instansene, men også i hele befolkningen. Man påpeker at det ikke er nok med kunnskap, rapporten er kortfattet i beskrivelsen av sammenhenger mellom kunnskap, erkjennelse og forsoning. Det trengs mellommenneskelige møter, evne til innlevelse i andres liv, erkjennelse av majoritetsblindhet, men også minoritetsblindhet, og ikke minst respekt for mangfold og ulike måter å forstå virkeligheten på. Respekt for samers urfolksrettigheter til land og naturressurser, forutsetter også en respekt for naturen som er fraværende i mange næringsinteresser i dag.

Kommisjonen foreslår noen konkrete tiltak, gruppert i fem pilarer: kunnskap og formidling, språk, kultur, forebygging av konflikter og implementering av regelverk. Det foreslås bl.a. å etablere et nasjonalt kompetansesenter med ansvar for forskning, dokumentasjon, formidling og forsoningsarbeid (etter modell av HL-senteret). Et slikt senter vil være en naturlig samarbeidspartner for kirken.

3. Kirkens rolle i fornorskningspolitikken

Kirkens rolle

Det står relativt lite om kirkens rolle i rapporten. Den behandles særlig i kapittel 6.4 (tiden fram til 1852), 7.3 (1852 – 1900), 8.6 (1900-1940) og 18 (konsekvenser). Dette utgjør om lag 30 sider av rapportens 661. Hovedbildet er at fram til slutten av 1800-tallet bidro kirken *indirekte* og noe motvillig til den statlige fornorskingen, men etter århundreskiftet ble kirken en *aktiv* støttespiller.

Kirken var statskirke under hele fornorskingsperioden, noe som gjør det problematisk og vanskelig å skille ut et selvstendig kirkelig ansvar. Samtidig bærer kirken, gjennom prester og biskopers embetsutførelse, menighetsliv og forkynnelse, utvilsomt et eget ansvar. Samvirket mellom staten og kirken er tematikk som må drøftes også i forbindelse med Stortingets behandling av rapporten. Også staten bærer et ansvar for presteskapets holdninger og handlinger.

Kort oppsummert bidro kirken til fornorskingen særlig gjennom å:

- fremme norsk som språk i skolen (kristendomsundervisning) og i menighetslivet
- drive internatskoler (kristne organisasjoner) som isolerte barn fra sine familier og hjemlige miljøer
- nedvurdere, demonisere og forby tradisjonelle virkeligoppfatninger og religiøsitet hos samer, kvener og skogfinner
- fremme en homogen nasjonalstat hvor minoriteter skulle assimileres i storsamfunnet
- være lojale statlige embetsmenn som iverksatte statens politikk
- delta i overvåkning av kvener

Kirken bidro til å bremse/motarbeide fornorskningen ved å:

- fastholde det lutherske prinsippet om forkynnelse og undervisning på morsmålet

³ Se for eks. denne kronikken fra kommisjonsmedlem Aslak Syse [Kronikk](#)

- stimulere til at lærere og prester lærte seg samisk og kvensk
- tillate utbredelsen av læstadianske menigheter som kunne fungere som «trygge fristed»
- diakonale tiltak innen fattigvesen og barneomsorg
- i noen få tilfeller nekte å følge opp statlige instruksjoner

Alt dette er komplekst og varierer over tid, og kommisjonen har trolig rett når den hevder at kirkens rolle er mer nyansert enn vi tidligere kan ha fått inntrykk av. Men det er ingen tvil om at kirken, til tross for noe motstand, bærer et stort ansvar for sin medvirkning i fornorskingspolitikken.

Kirkens respons på kommisjonsrapporten så langt

Kirkerådet direktør etablerte i 2022 en intern arbeidsgruppe som har forberedt mottak av rapporten. Gruppen arrangerte en kollokvie med inviterte fagfolk og berørte grupper rett etter offentliggjøringen. De gikk igjennom hele rapporten, og de fleste av temaene som nevnes i denne saken, kom fram i den sammenheng. I mai ble det lansert et E-læringskurs som alle kirkelige ansatte ble oppfordret til å gjennomgå. Både Kirkerådets leder og preses var til stede i Stortinget 1. juni, og de var også raskt ute med kommentarer i media. Preses og Oslo biskop deltok i opplesningen av rapporten i Nationaltheatret som ble overført på NRK. Det ble sendt ut en forbønn til gudstjenestene 4. juni og lagt ut nyhetssaker på kirken.no. Det har vært avholdt flere konferanser og seminarer, både før og etter offentliggjøringen av rapporten og kommisjonsleder Dagfinn Høybråten deltok på Kirkeskipet under Arendalsuka. Mer kunne vært nevnt, dette er bare noen eksempler.

Samisk kirkeråd leverer høringsuttalelse til Sametinget (vedlagt denne saken til orientering). I løpet av høsten vil Bispemøtet, Samisk Kirkeråd og Mellomkirkelig Råd, og også de tre underutvalgene (Teologisk Nemd, menneskerettighetsutvalget og Komiteen for internasjonale spørsmål), behandle oppfølging av rapporten og gi innspill til kirkemøtesaken.

4. Kirkens forsoningsarbeid – forslag til tema i Kirkemøtet

I det følgende skisseres aktuelle tema som kan utdypes i en sak til Kirkemøtet 2024.

a) Kirkens kompetanse og utgangspunkt for forsoning

I tiden etter 2. verdenskrig, ble kirken eksponert for et globalt økumenisk fellesskap gjennom innmeldingen i Kirkens verdensråd og Det lutherske verdensforbund. Mange av de såkalte «misjonskirkene» ble nå selvstendige og tok et oppgjør med vestlige misjonærers paternalisme og kulturimperialisme. Frigjøringsteologi og teologiske innsikter fra urfolk og andre marginaliserte grupper, stimulerte til nytenkning og selvkritisk refleksjon. Det samme gjorde økumenisk samarbeid, religionsdialog, nye kulturmøter og utvikling av diakonien. Dette skjedde parallelt med at menneskerettighetene ble et nytt instrument for verdenssamfunnets håndtering av urett. Urfolk og minoriteter ble gitt beskyttende særrettigheter. Særlig Kirkens verdensråd har arbeidet mye med urfolksrettigheter. Samisk Kirkeråd ble fra starten av i 1993 en del av dette engasjementet.⁴

Gjennom Mellomkirkelig råd har kirken vært dypt involvert i oppjøret med apartheid og forsoningsprosessen i Sør-Afrika, og Samisk kirkeråd har samarbeidet med urfolk i bl.a. i Canada. Det lutherske verdensforbund gir også viktige bidrag til

⁴ [Strategiplan for samisk kirkeliv](#) og antologien «Livskraftig og likeverdig» som ble utgitt i forbindelse med markeringen av 30-års jubileet til samisk kirkeråd redegjør mer for dette arbeidet.

kirkelig forsoningsarbeid gjennom studiedokumentet som er utarbeidet til generalforsamlingen i september 2023.⁵

Alt dette har bidratt til at Den norske kirke har erfaringer og relasjoner som kan mobiliseres i arbeidet med oppfølgingen av Sannhets- og forsoningskommisjonens arbeid. Og kanskje enda viktigere, kirken har teologi, språk, symboler og liturgier. Syndserkjennelse, tilgivelse og gjenoppretting av urett og forsoning, berører selve kjernen i kristendommens budskap, noe som gjenspeiles i gudstjenestens liturgi. Prester og diakoner har unik kompetanse i mellommenneskelige relasjoner og i å arbeide med sjelesorg og psykisk helse ut fra et trosoperspektiv. Ingen andre samfunnsaktører har slik kompetanse og nærhet til forsoningsarbeid. Det gir kirken et særlig ansvar, men også muligheter til å bidra til forsoning, også i en større samfunnssammenheng.

b) Et rikere kirkeliv – et bedre samfunn

Kommisjonsrapporten understreker at en forutsetning for en vellykket forsoning er at vi lærer å akseptere at Norge alltid har vært – og er – et flerkulturelt land. Dernest må vi erkjenne at mangfold er en berikelse for samfunnet. Kan kirken bidra til dette? Den norske kirke har de senere tiårene åpnet opp for flere kulturuttrykk, inspirert av den verdensvide kirke og kristne innvandrere. Samisk kirkeråd har arbeidet med samisk teologi og kirkeliv, noe som har bidratt til mer innsikt og en større forståelse, utenom samiske miljøer, for samers tradisjoner og religiøsitet. Elementer av dette er allerede inkludert i liturgier, salmesang og musikk i flere menigheter, i første omgang i områder av landet med betydelig samisk befolkning. Det er et uttrykt ønske om at dette spres til menigheter i hele landet. Etter lang tid med usynliggjøring vil det kunne virke forsonende om trosuttrykk fra samisk, kvensk og skogfinsk kultur blir en naturlig del av kirkelivet over hele landet. Norge har et mye større kulturelt og religiøst mangfold enn vi er klar over. I møte med klimakrisen er samer og andre urfolks livsanskuelse og nærhet til naturen viktige ressurser. Kjennskap til Norges eget urfolk og nasjonale minoriteter er en styrke i utviklingen av det flerkulturelle og livssynsåpne samfunnet.

c) Unnskyldning, tillit og relasjonsbygging

Det er en forventning i samiske miljøer om at kirken må komme med en form for unnskyldning for sin medvirkning i fornorskingspolitikken. Det vises ofte til erkebiskopen i Svenska Kyrkans unnskyldning til samene i gudstjenesten i Luleå i 2022. Men en unnskyldning må modnes fram. Den er heller ikke noe som skjer en gang for alle, men et ledd i en langvarig forsoningsprosess. Før en unnskyldning er moden, må kirkens rolle i fornorskingen erkjennes. Man må bestrebe seg på å finne fram til en felles forståelse av hva som har skjedd og hvilken rolle kirken spilte, eller i det minste må man respektere ulike narrativer og ta imot dem som vil fortelle. En unnskyldning bør komme fra Bispemøtet og/eller Kirkemøtet. For at denne skal være troverdig, må den være forankret i en dialog med berørte parter, være konkret, og dessuten følges opp av konkrete forpliktelser/oppfølgingsplan. Dette vil måtte ta noe tid. Det synes derfor ikke aktuelt med en unnskyldningshandling på Kirkemøtet i april 2024.

Forsoning forutsetter gjensidig tillit, den skapes av kjennskap og mellommenneskelig kontakt, og relasjonsbygging er derfor avgjørende viktig. Majoriteten (og særlig ledere) trenger å bli kjent med andre i deres hjemmemiljø for å forstå konteksten og hva fornorskingen har gjort med folk. Å lytte med inderlig ønske om å forstå den andre, er et av forsoningens viktigste kjennetegn. Preses besøkte Hamarøy og Tysfjord i juni, og han planlegger besøk til Finnmark og Trøndelag før jul. Også

⁵ [2023A - Study Guide no photo EN.pdf \(lwfassembly.org\)](#)

andre biskoper planlegger slike relasjonsbyggende reiser. Det kommer tilbake-meldinger om at slike besøk er høyt verdsatt.

d) Erkjennelse og «avkolonialisering»

Det er en svakhet ved kommisjonsrapporten at den i liten grad omtaler kirkelige forhold før 1850, for man må lenger tilbake i tid for å forstå kirkens rolle. Samer og kvener var blitt kristne lenge før den organiserte misjonsvirksomheten tok til i Nord-Norge på 1700-tallet. Kirkens paternalistiske og autoritære forkynnelse, sammen med virksomheten til ulike misjonsorganisasjoner, bidro til å demonisere og forby elementer i tradisjonell samisk og kvensk levemåte og livsanskuelse. Dette var en del av «siviliseringsprosjektet». Det forsterket tapet av identitet og påførte mange skam og skyld og bidro til å undertrykke allerede marginaliserte grupper. Selv i dag sliter mange med at deres spiritualitet og religiøse uttrykk blir møtt med mistenksomhet og uvilje i enkelte menigheter.

Hva innebar det at teologien fungerte som premissleverandør, ikke bare for «sivilisasjonspolitikken», men også for byggingen av den enhetlige nasjonalstaten? Hvordan var samvirket mellom kirkens prester, biskoper og staten? Hvilket handlingsrom hadde kirkens menn i forhold til arbeidsgiverens instruksjoner? Det forekom konflikter om skolespråket hvor behovet for å effektivt formidle kirkens lære på morsmålet kom i konflikt med ønsket om norsk som skolens fellesspråk. Var det andre konfliktområder?

Det akademiske arbeidet med å «avkolonisere» teologi og misjons- og kirkehistorie er en viktig ressurs i denne sammenheng. Urfolksteologi og «mission from the margins»-perspektivet, som vi kjenner fra internasjonalt økumenisk arbeid, gir innsikter fra andres forsoningsarbeid og metodikk som hjelper oss videre. Teologisk nemd arbeider med «avkolonialisering» av luthersk teologi i lys av Kommisjonens arbeid. I nemnda sitter representanter fra de kirkelige forsknings- og utdanningsinstitusjonene. KUN-VID Tromsø er et særlig kompetansemiljø. Men slikt arbeid er ikke bare for akademikere, det må inkludere flere miljøer og aktører. Ikke minst er formidlingen av forskning viktig. E-læringskurset bidrar til å gjøre noe av denne tematikken kjent for kirkens ansatte, og det må vurderes å utvikle andre ressurser for å stimulere til økt kompetanse og refleksjon.

e) Språk og skole

Skolespråket var et av de viktigste verktøyene i fornorskningspolitikken. Det lutherske prinsippet om at vanlige folk måtte kunne lese Bibelen på sitt eget språk, lå til grunn for innføringen av allmueskolen i Danmark-Norge. Skolen fungerte også som forberedelse til konfirmasjonen. Fra 1739 til 1889 var skolen underlagt kirken og helt fram til 1969 var kristendomsundervisningen i skolen kirkens trosopplæring. Mange av internatskolene ble drevet av kristne organisasjoner, og dermed gjaldt ikke striden om språkbruk bare de offentlige skolene.

Hvordan fungerte det når barnas språk ikke var skolens undervisningsspråk? Rapporten navngir misjonærer, prester, biskoper og organisasjonsledere som fastholdt viktigheten av at forkynnelse og undervisning måtte skje på barnas morsmål. Dette var særlig viktig i skolens kristendomsfag. Det ble arbeidet for samisk lærerutdanning og for muligheten for å bruke samisk og kvensk som skolespråk. Skogfinnene hadde tapt sitt eget språk før fornorskningspolitikken satte inn for alvor.

Fra kirkens side var beskyttelsen av morsmålet som skole- og kirkespråk begrunnet i effektiv forkynnelse og trosopplæring, men den fungerte også som en bremse på

fornorskingspolitikken, særlig i visse områder i Finnmark og Troms. Enkelte prester, kristne lærere og forkynnere tillot samisk og kvensk språk i menighetene som dermed fungerte som trygge fellesskap. Dette er noe av bakgrunnen for at rapporten hevder at «få prester var uforbeholdne fornorskningstilhengere.» Kirkefolk strittet lenge imot kravet om norsk som undervisningsspråk i samiske og kvenske områder, men gav etter hvert opp og rundt 1900 innretter de seg etter myndighetenes politikk. På den tiden ble det lovbestemt at norsk skulle være undervisningsspråk, også i kristendomsundervisningen, med visse unntak i enkelte områder. Etter århundreskiftet var det liten eller ingen motstand mot fornorskingspolitikken fra prester og biskoper.

Samisk kirkeråd har brukt mye ressurser på språkarbeid, men det gjenstår ennå mye for å gjenreise bruken av samisk og kvensk i kirken. Det handler bl.a. om oversettelser av bibeltekster, salmer og liturgier på flere av de samiske språkene og på kvensk. Kirkelige medarbeidere trenger økt språkkompetanse, og ikke bare dem som arbeider i områder med en stor samisk og kvensk befolkning.

f) Barn og unge

Rapporten har naturlig nok et tilbakeskuende historisk perspektiv, men forsoningsarbeidet må rette blikket framover. Rapporten inneholder lite om barn og unge (bortsett fra skoleelever). Fosen-demonstrasjonene brakte unge samer og klimaengasjert majoritetsungdom sammen og bidro utvilsomt til å øke kjennskapen til samers rettigheter. Trefoldighetskirkens åpne dører åpnet også en del øyne for kirkens menneskerettighetsengasjement. Det finnes et eget samisk ungdoms-demokrati i Den norske kirke. Samisk kirkeråd arbeider med samisk trosopplæring og rekruttering til kirkelig frivillighet og utdanning. I samarbeid med bispedømmene arrangerer de bl.a. konfirmantleirer for samisk ungdom. I forkant av Kirkenes verdensråds sentralkomitemøte i Trondheim i 2016 ble det arrangert en urfolkskonferanse. Uttalelsen fra ungdommen er verd å lese.⁶ Ungdommens kirkemøte i oktober vil drøfte Kommissjonens rapport, og vedtaket herfra blir viktig og tas med i kirkemøtesaken.

g) Kompetansebygging, utdanning og forskning

Menigheter og kirkens ansatte trenger kunnskap om fornorskingspolitikken. E-læringskurset er en god begynnelse. Medlemmer av de nye bispedømmerådene bør tilbys kurset før Kirkemøtet i april. Kurset bør også følges opp med fagdager og temasamlinger på stiftsdager og andre arenaer. Det må også bygges kapasitet i skogfinske, kvenske og samiske miljøer.

VID - Tromsø har de siste tre årene hatt et utdanningstilbud om samisk og kvensk kirkeliv og forsoning, og nå har VID fått nye midler til å kjøre regionale kurs over hele landet over en 3-års periode for kirkelig ansatte som oppfølging av Sannhets og forsoningskommissjonens arbeid. Kurset, som igangsettes fra våren 2025, skal gi grunnkunnskap om sentrale fenomener og prosesser, mens regionale samlinger vil drøfte regionale uttrykksformer for fornorsking og gi anledning til å utvikle regionaliserte former for gjenreisning og forsoning i en kirkelig kontekst. Bispemøtet og Kirkerådet følger opp samarbeidet med VID.

Menigheter kan ta initiativ til samtaler om hva fornorskingen innebar i deres lokalsamfunn og vurdere behov for lokal forsoning. Fornorskningen bidro til å splitte lokalsamfunn og har ført til mange sår som ennå ikke er leget. Her kan lokale

⁶ [statement-from-the-indigenous-peoples-youth-pre-conference.pdf \(kirken.no\)](#)

menigheter bidra. I 2020 ble det laget et enkelt ressurshefte til bruk i dette arbeidet, men det er behov for flere ressurser og verktøy.

Kompetanse om urfolk og nasjonale minoriteter må i større grad inkluderes i kirkelige utdanninger. Dette gjelder både tematikk knyttet til «avkolonialisering» av teologi og kirkehistorie, kjennskap til samer, kvener og skogfinners historie og kultur, og ikke minst rettighetsspørsmål. Det er også behov for mer forskning. Det vil være nyttig med en ekstern forskningsbasert evaluering av Den norske kirkes arbeid med samisk kirkeliv gjennom 30 år. Samisk og kvensk spiritualitet, tro og virkelighetsforståelse, ikke minst natursyn, åpner for mye ny forskning. Det samme gjelder forsoningstematikk generelt og kirkers medvirkning i forsoningsprosesser i andre land. Sverige, Canada og Sør-Afrika er særlig relevant. I første omgang bør dette overlates til læresteder og forskningsinstitusjoner og miljøet rundt Teologisk nemnd, mens Kirkerådet og Bispemøtet følger opp kurs og etterutdanningstilbud som allerede er i gang eller under planlegging.

k) Rettigheter og vern om skaperverket

Kommisjonsrapporten har mange eksempler på rettighetskonflikter, særlig knyttet til jord, beite og fiske. Industrielt fiske, kraftutbygging og gruvedrift presser fortsatt de tradisjonelle næringene. Det er en gjennomgangstone i disse konfliktene at samer opplever at myndighetene og rettsapparatet mangler kompetanse om tradisjonelle samiske næringer, åndelige dimensjoner og relasjonen til naturen. Dette har ført til misforståelser og mistillit. Rettighetsarbeid handler ikke bare om juss, men også om kulturkompetanse og vilje til dialog.

Den norske kirke har ikke direkte vært involvert i statens forvaltning av land- og havressurser. Dette er ulikt i Sverige hvor kirken var en betydelig eiendomsbesitter. Kirkes innfallsvinkel må derfor være å holde myndighetene ansvarlig for å ivareta samer og nasjonale minoriteters rettigheter, jamfør konvensjoner myndighetene selv har ratifisert.

Kamp for rettferdighet har lenge vært en del av kirkens diakoni.⁷ Vi kan bare minne om at presten var formann i fattigstyret til langt ut på 1800-tallet. I vår tid er også vern om skaperverket blitt stadig viktigere. Mye av samers rettighetskamp handler fortsatt om tilgang til land- og havressurser, illustrert med sakene i Fosen og Melkøya.

Kirkemøtet behandlet i 2014 en sak om kirkens menneskerettighetsarbeid og vedtok at

«Kirken skal holde staten (den juridiske pliktbereren) ansvarlig for å beskytte og oppfylle menneskerettighetene. Maktkritikk og beslutningspåvirkning er aktuelle metoder. Kirken skal også styrke rettighetsholderens evne til selv å kjempe for sine rettigheter».⁸

Kirkemøtets i 2014 uttalte videre:

«Den norske kirke har et særlig ansvar for å løfte fram urfolks rettigheter generelt, og det samiske folks rettigheter spesielt. Nesten alle verdens urfolk har opplevd menneskerettighetsbrudd, ofte gjennomført av staten og storsamfunnet de er en del av. Den norske kirke har i de senere år tatt et oppgjør med sin egen historiske rolle overfor det samiske folk. Den forsoningsprosessen som har begynt, må videreføres i et sterkt engasjement for urfolks rettigheter, nasjonalt og internasjonalt, gjennom å bidra til at brudd på urfolks rettigheter ikke fortsetter.»

⁷ [plan-for-diakoni_rev2020.pdf \(kirken.no\)](#)

⁸ Vedtak KM- sak 9/14 pkt. 4

Kirkemøtet har gjennom dette gitt et tydelig mandat til å arbeide for rettighetene til samene og de nasjonale minoritetene. Rettighetskampen er en viktig del av gjenoppbyggingen av urett og tillitsbygging. Fosen-saken har synliggjort hvor skjør tillitten til myndighetene og storsamfunnet er når en Høyesterettsdom ikke effektueres.

i) Organisering og samarbeid

Arbeidsgruppe for kvensk kirkeliv og Utvalg for å styrke samisk kirkeliv vil levere sine anbefalinger til Kirkerådet i løpet året, og dette må følges opp, eventuelt med en sak til Kirkemøtet i 2025 som ser på strukturelle og organisatoriske forhold. Hamar bispedømme har en særlig kontakt med skogfinnene. Men også andre bispedømmer er involvert i dette arbeidet. Sentralt i arbeidet står Norsk skogfinsk museum. Sápmi krysser landegrensene og det er et utstrakt samarbeid mellom samer i Norge, Sverige og Finland. Det er mye å lære av forsoningsprosessene som pågår i alle disse landene.

5. Oppsummering

Kirken kan gjenopprette tillit og bidra til forsoning ved å:

- øke sin kompetanse om det som skjedde under fornorskningspolitikken
- erkjenne sin medvirkning og klargjøre sitt ansvar
- «rydde i eget hus» gjennom å ta et oppgjør med undertrykkende teologi og praksiser
- la samers, kveners og skogfinners erfaringer, språk, kultur, spiritualitet og livsanskuelser få plass i kirkens liv
- holde myndighetene ansvarlig for å ivareta samers urfolksrettigheter og rettighetene til kvener og skogfinner som nasjonale minoriteter
- støtte de som kjemper for sine rettigheter

Gjennom dette vil kirken kunne støtte opp om kommisjonens forslag til tiltak. Dermed vil kirken også kunne bidra til at storsamfunnet tar et ansvar. Kommisjonen gjør et poeng ut av at forsoning ikke er mulig om ikke hele befolkningen involveres.

Vi må ikke tenke for smått om kirkens bidrag til forsoning

Kommisjonsleder Dagfinn Høybråten

Økonomiske/administrative konsekvenser

Dette avsnittet skrives i Kirkerådssaken til desembermøtet.